

SZILÁGYI DOMOKOS AND THE POETIC TRANSYLVANIANISM

Carmen HURUBĂ (DUDILĂ)*"Petru Maior" University of Tîrgu Mureş*

Abstract: Szilágyi Domokos is an authentic Transylvanian poet. In the lines below you can discover the essence of the traditionalism through the image of the poet's native village. This article attempts to describe the poet's life and work.

Keywords: poetry, village, traditional, lyrism, Transylvania.

Szilágyi Domokos este un poet reprezentativ al liricii maghiare contemporane din România. Poetul s-a născut la începutul lunii iulie a anului 1938, la Şomcuta Mare (judeţul Maramureş).

A urmat liceul la Satu Mare şi studiile superioare filologice la Cluj (limba şi literatura maghiară), finalizate în 1960. Se stabileşte la Bucureşti, unde este şi redactor la cotidianul *Előre*. Colaborează de asemenea încă din studenţie la revista *Igaz Szó* (Tîrgu Mureş). Ultimii trei ani de viaţă îi petrece la Cluj, unde, grav bolnav, se sinucide, la 2 noiembrie 1971.

Poetul aparţine generaţiei *Forrás (Izvorul)*, colecţie iniţiată în 1961. Această generaţie are, cel puţin prin entuziasmul vârstei, o asemănare cu generaţia de poeţi români debutaţi în anii '60, în colecţia *Luceafărul*. Szilágyi Domokos este poetul prin excelenţă. În dreptul numelui său s-au folosit toate superlativale. Critica a reacţionat precipitat, surprinsă de forţa buimăcitoare a talentului său, cum nu se mai manifestase la nimeni de la dispariţia lui József Attila¹.

Szilágyi Domokos este un damnat în planul ontologicului, un poet care şi-a asumat existenţialul la modul agonal. A debutat editorial cu *Alom a repülöterén (Vis pe aeroport)*, în 1962, în colecţia *Forrás*, volum însoţit de o prefaţă a eruditului poet Szemlér Ferenc. Au urmat alte volume, dintre care amintim selectiv: *Szerlemek tanca (Dansul iubirilor)*, 1965; *Mese a vadászó királyfírál (Poveste despre un împărat vânător)*, basm poetic, 1966; *Garabanicios (Spiri rătăcitor)*, 1967; *Emeleték avagy a láz enciklopédiája (Etaje sau enciclopedia febrei)*, 1967, *Búcsú trópusoktól (Adio tropilor)*, 1969; *Sajtóeretkezetlet (Conferinţă de presă)*, 1972; *Öregek könyve (Cartea bătrânilor)*, 1976. Postum îi apar: *Tengerporth lakodalom (Nuntă pe malul mării)*, 1978 şi antologia *Kényszerleszállás (Aterizare forţată)*, 1978, antologie ce conţine poezii inedite nepublicate antum, poezii scrise între anii 1956 - 1976.

Literatură pentru copii: *Csali csopp*, 1965, *Şcoala din pădure*, 1970.

O monografie: *Arany Janos, contemporanul nostru*, 1969.

În 1986 se editează albumul *Vieţile poetului (A költő életei)* dedicat personalităţii sale, iar în 1990, în îngrijirea lui Kántor Lajos, apare volumul *Daţi-mi viaţă (Élnem adjatok)* care conţine poezie, proză şi eseu din perioada 1956 – 1976.

¹ Kocsis Francisko - *Efectul admiraţiei. Poeţi maghiari din Transilvania* – antologie, editura „Ardealul”, 2006.

Lirica sa deschide o etapă în poezia maghiară, dar nu prin negarea celor precedente, ci prin asimilarea lor organică, într-atât încât recunoaștem ecoul unor motive inserate în creația proprie, pentru a li se da o altă încărcătură, pentru a fi investite cu semnificații ori simboluri retușate de personalitatea celui ce le receptează și le re trăiește, le ia în posesie, le cunoaște și le face elemente ale jocului său, pentru că numai astfel ele mai pot semnifica valoare.

Pentru Szilágyi, creația lirică este formă de viață, cum însuși afirmă, în care artefactele nu pot fi mascate prin tehnici de manufacturier, o formă care trebuie umplută cu conținut dens prin consumare existențială. Nu să profeseze, ci să trăiască, să existe poezia.

Poezia sa este de la început dominată de aspirația cunoașterii lumii și a contactului uman. Treptat poetul decoperă voluptatea și remediul autodiseției. Activitatea lirică apare ca o expresie a unei duble crize de transmitere și formulare: la început prin elanul extrovertirii, apoi prin indiscreția introvertirii, poezia e act de penetrație și de deviere de sensuri. Poemele sunt construite prin explozia inițială a unui sentiment sau idei, căreia i se urmăresc consecințele, iar altele sunt texte cumularde sau bazate pe repetiții. Apare calmul procedural și supunerea la idee dar și agitația barocă a cuvintelor care își depășesc funcția².

Contactul meu cu poezia lui Szilágyi s-a petrecut în 1975, mărturisește criticul Kocsis, și a fost mai tulburător decât la citirea oricărui alt poet. Impresia aceea nu s-a schimbat nici astăzi, după ce i-am citit de zeci de ori poemele. El este ultima mare placă turnantă a liricii de expresie maghiară; a sfărâmat toate tiparele unei poezii care era amenințată de un mimetism morbid, steril, a reînnoit nu numai un limbaj uzitat până la stereotipie, dar și viziunea asupra artei, propunând o altă atitudine față de lume și schimbând vectorul creației³.

Szilágyi Domokos se manifestă încă de la debutul său ca un poet autentic ce-și asumă daimonul creației într-un mod aparte ce ne face să-l receptăm într-o ecuație poetică situată sub zodia rigorii tragice a poesisului lui Jozsef Attila. Ca și ilustrul său predecesor, el se vrea un poet al umanității în suferință, al unei umanități ce-și postulează limita. Poetul condamnă războiul, sechelele lui, ideologiile totalitare – fascismul, dar și comunismul –, chiar dacă aceasta se face aluziv, simbolic, evident prin mijloacele tropilor. Latura civică, vaticinară, a poeziei lui Szilágyi Domokos e o constantă ce revine obsesiv ca o supratemă a întregii sale creații.

Incriminarea atrocităților omenirii, a războiului cu morții invocați ca un remember al vieții ne face să-l receptăm ca pe un poet apropiat imaginarului expresionist și anume al acelei direcții activiste ce milita împotriva războiului în numele unui pacifism umanitarist.

În *Cimitir militar (Katonatemető)* se aud vaietele plânsetelor mamelor *cu lacrimi mari și pluburii*, invocare funebrală a celor dispăruți: *Amarul mamelor și amarul / femeilor amarul / copiilor aici se adună peste ani / coboară ca norii ce udă / cu lacrimi mari și plumburii / ierbile răsculate împotriva morților/ (...) Aici, zămăslitorul doliu își ia / putere de la cei ce prin gloanțe / și printre grațiile chinurilor / printre atâtea șovăiri îngrozitoare / și-au amintit*

² Marian Popa – *Dicționar de literatură română contemporană*, pag.539.

³ Kocsis Francisko - *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania* – antologie, editura „Ardealul”, 2006, pag. 26.

*de viitorul pentru care / au luat în mână arma / (oh nu e chin mai greu decât să făurești cu arma pace / și nu-i mai dulce pace decât aceea plămădită-n sânge*⁴.

Pentru poet, omul este centrul universului, rațiunea supremă de a fi a acestuia. Într-un *Imn către pace*, din ciclul *Imn către ziua de mâine – Oratoriu fantastic*, este apoteozată lumina ce cosmicizează haosul așezând ca *axis mundi* a noii lumi omul ce dă sens lucrurilor. Poemul este construit în maniera textelor din teatrul antic, cu o deschidere spre o sociogonie, având un *Prolog*, apoi *Corul vorbit*, unde apare arhanghelul Gavril. Încrederea în om, în munca sa, e cântată într-o manieră ce-l apropie de extazul creatorului futurist în fața dinamicii civilizației noului Adam, mânuitor al mașinii: *Imaginează-ți doar că acolo unde te afli / Ar spori conștiința / și deșteapta voință de oțel / în toate acestea și ai dobândit / acea superioară încredere care / e necesară în această trudă de iad / pentru ca fără dificultate și cu precizie / să execuți fiecare mișcare, / să fii creator în acest cel mai sălbatic / act al creației – mai mult decât Dumnezeu, / pentru că ești om*⁵.

Szilágyi Domokos e și un poet al luminii, al celei de toate zilele, lumina naturală ce înecă noaptea, zorile dar și al lumii cosmogonice, lumina logosului care mistuie viața și curgerea ei înspre moarte: *Fără tine lumina nu e lumină / fără tine umbra e sufocantă / fără tine cuvintele sângerează buzele / fără tine bucuria se mistuie / fără tine moartea naște mișcarea / – O, tu condu-ne, condu-ne / pe drumurile sigure ale zilei de mâine – numele tău e cuvântul dintâi al / renăscutului Pământ...*

Arta poetică a lui S. Domokos este cea a unui poet, cum spuneam, damnat al existențialului, un poet care, asemenea lui Rilke, intuiește moartea în germenle vieții. Una din temele majore ale poetului e universală eros / tanatos. Poetul maghiar e creatorul care dă o dimensiune nouă unei teme diacronic / sincronice, îngemănarea aceasta viață – moarte. În ciclul *Mici imnuri de dragoste (Kis, szerelmeshimnuszok)*, inspirat din creația lui Balassi Balint, cel dintâi mare liric maghiar, Szilágyi Domokos ilustrează tema eros / tanatos. Pornind de la un vechi cântec popular românesc: „*Aș muri – moartea nu vine / aș trăi și n-am cu cine*“, versuri reproduc drept motto al celui de-al doilea imn al ciclului menționat, poetul intonează în ritm de cantilenă un imn al vieții gândite într-o îngemănare cu moartea. Reproducem, în traducerea lui Aurel Șorobetea, versurile: *Acest cântec (cântecul popular românesc) îl cântă cineva în tren / era atât de singur, îl îngână ca un refren, / mi-l amintesc acum când te iubesc, / și singur tare – am rămas, / implor lumea să nu ne tulbure, / mă înfior – al tău fiece pas, / tremur la fiece tremur cu spaimă, / vai, vai, viorea, viorea în moartea morții, tu să cazî pentru viața mea!*

Arta poetică a lui Szilágyi Domokos postulează o îmbinare a specificului etniei, a individualității proprii topite în generalul universalității. În 1964 poetul e rugat să scrie o poezie comemorativă consacrată lui Eminescu, poezie publicată în revista *Igaz szo*. Această poezie de tinerețe, necuprinsă decât postum în volum, a devenit mai mult decât o creație ocazională. Ea este *in nuce* o adevărată *ars poetica* în care poetul maghiar se raportează, ca la un reper, la Eminescu, contemporan în orice epocă. Elogiul tradiției, interogația ei, chiar negarea ei, renunțarea la formele vetuste și căutarea unor noi ritmuri sunt întrebările ce și le

⁴ - traducere Constantin Olariu.

⁵ *Oțetari*, traducere Gavril Scridon.

pune poetul, care își asumă dramatic daimonul creației: *lătră deci poetule, dacă te macină febra / și zic alege: temnița sau casa galbenă.*

Una din temele obsesive ale liricii sale este moartea ce se insinuează – cum spuneam – și în eros. Volumul *Timp de înjumătățire (Felezöido)*, apărut în 1974, își centrează mesajul pe ideea morții ce-și face lucrarea începând cu primele clipe ale existenței. Poetul se simte un damnat al ontologicului și, asemenea lui Blaga, simte dureros nașterea sub efectul parcă al blestemului ancestral al mamei care l-a adus pe lume, poetul se lamentează resimțind acut *căderea în timp* și robirea sub puterea damnațiunii cuvântului. Poemul ce deschide volumul poartă titlul *Înviniure (Vad)*. Finalul acestui poem este o tulburătoare întrebare metonimică adresată mamei, căreia îi reproșează că l-a adus înmoarte: *Și de ce-ai născut odată cu mine moartea?*

Ciclul *Psalmii păgâni (Pogány szoltárok)* e scris în *dolce stil vecchio* și are ca motto câteva versuri din Babits: „*N-am lacrimi pentru acei nebuni/ ce cred că-s ecurile goale: cândești sortit să vezi minuni/ le porți în miezul firii tale*“. Auzim aici sonuri cântate pe toate claviaturile poeziei lui Szilágyi, de la lirica de atmosferă medievală până la fugile lui Bach și, evident, glasul și umbra morții: „*o dulce, singura mea moarte*“, căreia poetul i se oferă ca un mire. Ciclul se încheie cu un *Requiem (Song of Myself)*, de o tensiune lirică pe care numai prezența morții o poate genera. E aici o poezie neagră, gotică: „*Și trupul câinilor ne dete, iar sufletul unor dulăi. / Tot iscoditu-l-am pe medic: poate mânca la anii săi / ciolan de câine sau de cioară / ori lapte de cocoș bălțat (...) și totuși sufletu-i ajuns pradă dulăilor și trupul; / câini-dumnezei în patru labe (...) câini-dumnezei ce nu-l lătrară așa cum secuvine-n rai. / Să fie viața? poate soarta? ori moartea să fi datun semn? / (Fie-i înălțat un requiem!)*“⁶

Cartea bătrânilor exprimă același tragism al existenței. Poetul își numerotează versurile de la 1 la 699, în așa fel încât fiecare vers stăruie asupra dezagregării anatomicului, a viscerelor încât bătrânețea, disecată cu bisturiul expresiei ce arde, e văzută ca o anticamera a morții. Moartea e un anotimp al vârstei, ultimul, ce eliberează ființa de mizeriile corporalului.

Poezia lui Szilágyi Domokos pune într-o relație de intertextualitate lirica maghiară, inserturile sale folclorice, cu marile nume ale literaturii universale. Astfel, expresionismul lui Jozsef Attila, conjugat cu apetitul pentru ludic, într-o lume clasică, al lui Szabó Lőrinc și elitismul cultural al lui Babits Mihály, aceste linii stilistice impuse de cei mai mari lirici maghiari se contaminatează în creația poetului ardelean cu ritmurile și sonurile lui Baudelaire și mai cu seamă cu tehnica prozodică nouă a poetului englez T.S. Eliot: „*voi cu voi e pre aplecată, rog smerit, doresc, poftesc, cer, pretind, ordon vă fie bună ce Dumnezeu! de înalt nivel european / și african și asiatic, american, australian, antarctic. Poezia bună se poate comunica încă înainte de a răzbi la intelect, grațit-a Eliot...*“ (Cum se scrie poezia). Szilágyi Domokos aderă la concepția lui T.S. Eliot, după care „*o poezie care să fie poezie în esență fără nimic altceva, fără nimic poetic*“ se impune cititorului în transparența sa „*dezvăluindu-se goală, cu oasele goale*“.

Poetul maghiar, asemenea lui Nichita Stănescu, a forțat expresivitatea limbii maghiare și în mod paradoxal o limbă aglutinantă, consonantică, se impune în articulațiile ei unele îmlădieri muzicale. Iată cum sună trei strofe din poezia *Lányok (Fetișcane)*, scrisă în amintirea lui Esenin: *Auzim grâul / Cum leagă legănarea / Ochi pereche / Albaștri floare / Și*

⁶ - traducere Constantin Olaru.

*parcă ar trăi / Un vis aparte / Tăișul ascuțit al rimei / Jos cad rânduri / Snopi de stele / Și fete merg să / Culeagă snopi.*⁷

Nichita Stănescu, din care a tradus, se întâlnește cu Szilágyi Domokos în fascinația pentru jocurile lingvistice pe care amândoi le practicau cu o rigoare de geometru. În poemul prefată ce însoțește volumul *Poeme* în traducerea lui Constantin Olaru, Nichita îi conturează în linii de crochii un portret spiritual pe care-l reproducem: *UN GÎND PENTRU SZILÁGYI DOMOKOS - Szilágyi Domokos astăzi este o rază de la stea, delicatețea lui / existențială mutînd-o în amintirile noastre despre făptura lui sensibilă. / Ce om a putut să fie, ce om! / Semăna mai degrabă cu un vers. El a fost omul-vers. / Ce ochi putea să aibă, Doamne, ce ochi! / Parcă ai tuturor poezilor! Ochi homerici. / Vedea cu întreaga lui ființă, rîdea cu rîsul norilor, plîngea cu o / sare plină de valurile mării. / Ne-am îmbrățișat. /*

Și acum ne îmbrățișăm. / El dusu-s-a rămînînd. Eu rămas-am ducîndu-mă. / El n-a fost, ci, cum spun basmele, el „a fost odată, ca niciodată și / dacă n-ar fi nu s-ar povesti“.

Lui Szilágyi Domokos i se potrivește versul dintr-o poezie a sa: „după moarte e deja nemuritor“, omul (poetul – s.n.) care a ars, în puținii ani trăiți, toate etapele istoriei umanității.

În rândurile de mai jos voi prezenta mărturiile unor oameni, care l-au simțit cel mai bine pe tânărul poet: „Szilágyi Domokos stăpânește meșteșugul poetic la modul babits-ian (Babits Mihály, important poet, prozator, eseist maghiar, n.m.). La fel de la îndemână îi sunt străvechi rime literale și paralele raționale ca și cele mai sofisticate enjambment ori cele mai îndrăznețe asociații de imagini. Se exprimă la fel de curgător în hexametri ca și în terține, limbajul său dovedește aceeași ușurință în poemul liber și în proză... Cu aceeași siguranță scrie sonet, melodii de bocet și „decupaje de dicționar“ dadaiste și cu aceeași dezinvoltură trece de la una la alta“, spune K. Jakab Antal.

„Poeziile lui Szilágyi Domokos exprimă stupefianta descoperire că valorile poetice sunt în tot mai mare măsură estetice; că pe durabilitatea lor se poate miza tot mai ades numai izolat în sfera poeziei; în limbaj profan, poetul este constrâns să joace în societate un rol de compoziție într-un foarte pretențios și foarte sterp joc de societate. Și pentru că forma sa de existență este lirismul, pentru că sensul existenței sale se confundă cu al poeziei, întrebarea sociologică pseudoabstractă îmbracă în versurile sale forma unei autoexaminări: întrebarea cât valorează astăzi poezia? impune, inevitabil, întrebarea cât valorez eu, poetul? – și cât valorez eu, omul?; impresia crizei lirismului devine astfel și o criză a personalității“, notează Láng Gusztáv.

„Cine dorește poate fragmenta pe etape cariera de până acum a lui Szilágyi Domokos și poate emite raționamente argumentate filologic cum se cuvine, susținute cu citate, însă unica și buimăcitoarea concluzie nu poate fi decât că la poetul nostru este de prisos să vorbim despre progres. Szilágyi Domokos nu progresează, ci construiește, mai exact: se clădește“, este părerea pertinentă a doamnei Szilágyi Júlia.

Dar mai mult decât impresia traducătorului ori citatele din eseurile unor critici, textele sunt cele care trebuie să vă ajute în formarea unei păreri despre creația acestui poet nepereche în lirica maghiară. Oricum, toate cuvintele sunt de prisos când poezia nu convinge.⁸

⁷ - *LÁNYOK - Szergej Jeszenyin emlékének / Hajuk búza, / ringva ringó, / szemük páros / kék iringó, / s mintha külön / almot élne / kiköszörült / rímek éle / alatt hullnak / csillagrendek — / s marokszedni / lányok mennek. (1966)*

*La masa de alături**(A szomszéd asztalnál)*

*stă o fată frumoasă / pe fetele frumoase nu le poți descrie / nu merită și nici nu-i
îngădui / fetele frumoase stau întotdeauna la masa de alături / cu tineri pociți / și devin astfel
supărător de frumoase / dar domnișoara aceasta stă / singură / și eu stau singur / și / și doar
atât / e îngrozitor că eu nu stau niciodată la masa de alături.*

Bibliografie:

- Kocsis Francisko - *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania* – antologie, editura Ardealul, 2006;
- Marian Popa – *Dicționar de literatură română contemporană* – editura Albatros, București, 1977;
- Nicolae Balotă – *Scriitori maghiari din România* – editura Kriterion, București, 1981.

⁸ Kocsis Francisko - *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania* – antologie, editura „Ardealul”, 2006.